

Két kiadvány a Somogyi-könyvtárból

Néhány hónapja két kiadványt is útjára bocsátott a szegedi Somogyi-könyvtár. Mindkettő a honismereti jellegű munkák alaptípusaként vehető számba. Az egyik a látszólag szűk, helyi vonatkozású témában országos érvényű jegyeket mutat meg, a másik viszont az országos ügy viszonylatrendszeréből metszi ki a helyi vonatkozásokat.

Hajdú Géza munkája a *Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827—1944* a Hódmezővásárhely régi közigazgatási területén — mintegy 132 000 holdon (!) — kialakuló közművelődési viszonyok történeti alapkutatásait tartalmazza. A vásárhelyi pusztá alapos ismerője, Nagy Gyula ugyan már egy fejezet erejéig ízelítőt adott e témából — Hajdú Géza akkor még kéziratban levő kutatásait is felhasználta —, könyve átfogó jellege miatt azonban nem tehetett eleget a teljesség igényének.

Vásárhely egyik „történelmi” sajátossága volt, hogy lakói sohasem szerették a könyvet. A 18—19. századi hagyatékok, végrendeletek csak a legtrikább esetben emlékeztek meg könyvekről is. Közismert Móricz írása is, melyben afölött panaszkodik, hogy a hatvanezer lakosú városban egyetlen könyvet sem vesznek. A közművelődés előmozdítására alakult legelső társaság is inkább csak társalgási egyletnek volt nevezhető, mint olvasókörnek. 1827-ben a Fekete Sas vendéglőben alakult meg Piroska Egylet néven, hogy két év múlva, a fogadó leégésével együtt meg is szűnjék. Mindenesetre feltűnő, hogy már a legelső egyleteknél és köröknél is rendkívül élesen vetődik föl a közéletiség problematikája. Hol úgy, hogy az alapszabályok eleve feltételként szabják meg a tagoknak a politikai szervezkedéstől való tartózkodást, hol meg úgy, hogy a hatóságilag ellenőrzött és a körök által pro forma megtartott normákat a valóságban szétfeszíti a kör munkák ideológiai hangoltsága.

A függetlenségi körök példájára alakuló agrárszocialista és munkás egyesületek létrejötté, működése különösen érzékeny függvénye volt a társadalmi változásoknak. A pusztán művelődési céllal, politikamentes tartózkodással induló körök egyre sűrűbben váltak a közvetlenül társadalmi-politikai cselekedetek eszmei forrásvidékévé, szervezeti színhelyévé. A Viharsarok esetében például — mutat rá a szerző — a szervezeti formák megújulásának, fennmaradásának közvetlen okaiként a kubikusok tömeges elszegényedése, a nyomorúság fokozódása jelölhető meg.

Ezzel kapcsolatos az a mozgalom ideológiai alapjaira utaló megállapítás, hogy maga Szántó Kovács János is szakegyletben ismerkedhetett meg a szocialista elvekkel.

Az pedig már az irodalomtörténethez tartozik, hogy az 1935 augusztusában megrendezett, oly nagy jelentőségű vásárhely-kutasi találkozó sem jöhetett volna létre az olvasókörök szervezési akciói nélkül.

A paraszt- és földmunkáskörök tárgyalásakor Hajdú Géza sort kerít az ismeretterjesztés, a színjátszás, a társasélet és a szórakozás egyéb fajtáinak tárgyalására is, mellyel az olvasóköröknek a korabeli művelődésben betöltött helyét határozza meg.

Az ipari munkásság egyletei Karl Liebknecht jelszavát magukévé téve készültek létük tudatosabb alakítására. Hajdú arra is számos adalékot hoz fel, hogy „A tudás hatalom” jelszavát hirdető mozgalmat hány meg hány rendelettel igyekeztek korlátozni, hogy a megalakuló körök is teljesen kiszolgáltatottak voltak az alispáni hivatalnak, hogy „a törvényes rendet veszélyeztető izgatás szervezetévé” ne válhassanak.

Hajdú dokumentatív értékű munkájában minduntalan visszatérő motívum az uralkodó osztály közigazgatási szerveinek szerepe az egyletek, körök életében. Kitűnő, bár nem eléggé hangsúlyozott mozzanatként bukkan elő újra meg újra a házkutatásokkal, fogdával, megfigyeléssel zaklató rendőrség, melynek gyanakvása nem is volt teljesen alaptalan, hisz részben ezeken a fórumokon zajlott az agrárproletárok, munkások, iparosok eszmei tájékozódása.

Az uralkodó osztály ellenséges, manipulációs szándékainak illusztrálására ugyan-csak jellegzetes példa Rubinek Gyula Parasztszocializmus című, Hajdú által meg-nyerően boncolgatott könyve, melyben a forradalmi megmozdulások leszerelésére a sajátos nevelő célzattal összeállított népkönyvtárat ajánlja. Hajdú mindezek mellett számba veszi a mozgalom korlátozására kiépített többi tényezőt is. Az ilyen törek-vésekkel kapcsolatban írta Szabó Ervin: „... a népkönyvtárak a népei, nem pedig azon osztályokéi, amelyek sokszor igen dicséretes buzgalommal a népkönyvtárügy fejlesztése iránt gazdasági és politikai törekvéseket lepleznek...” Márpedig alig leplezett szándékkal működtek a mozgalmi egyletek és körök ellenében a különféle ifjúsági egyletek, egyházi körök, nőegyletek és kapitalisták által finanszírozott gyári egyesületek.

„A körök, egyletek szervezete demokratikus volt” — írja Hajdú. Ennek elfoga-dása mellett azt is látnunk kell, hogy ezekben a spontán kialakuló, kezdetben mű-velődési céllal létrejövő szervezetekben egy még kialakulatlan, burkolt, ám így is üldözött társadalom mikrostruktúrája épült. Nagy Gyula utal arra, hogy az olvasó-körök magukban hordozták a szövetkezeti mozgalom csiráit. A kör köztulajdonába tartozó sátor, permetezőgép stb. kölcsönzésétől már csak egy lépés hiányzott a szö-vetkezeti életforma még szervezettebb, még tudatosabb, erőszak és felülről jött kényszer nélküli kialakításáig.

1949-ben belügyminiszteri rendelettel oszlatták föl az olvasókörök és egyesületek többségét. A közművelődés új intézményei, a művelődési otthonok és könyvtárak nem kapcsolódtak az évszázadosnál régebbi hagyományokhoz, nem használták föl azok értékeit. Az eredmény nem is lehetett más, mint az egykori önművelő közös-ségek felbomlása, hogy az újak csak nehézkesen, felesleges anyagi erőket is igénybe véve, meglevőket elpusztulni hagyva indultak meg. A mintegy 200 hódmezővásár-helyi olvasókör, szakegylet és más, művelődéssel kapcsolatos egyesület működése alapjaiban rendült meg, noha hatásuk szinte napjainkig is érezhető. Különösen szé-pen vall erről a függelékben közreadott egykori rádióriportban egy régi olvasóköri tag: „Gyerekkoromban, emlékszöm rá, *egyik kezembe a karikásostor, másik kezembe a könyv.* S azt szerettem is nagyon, még a mai napig is eztet tartom, hogy a jó könyv elkíséri az embört egészen... hosszú ideig.”

Hajdú Géza könyve kinötte a szűk helyismereti, könyvtártörténeti szempontokat. A vásárhelyi parasztok, iparosok életének küzdelmes korszakáról nyújt izgalmasan őszinte és hiteles művelődéstörténeti képet. Forráskiadvány jellege miatt haszonnal forgathatják helyismereti és néprajzi kutatók, történészek és könyvtárosok egyaránt. Értékes segítséget nyújt a mellékletek között található, Hódmezővásárhely külterü-letét ábrázoló térkép, melyen az egykori olvasókörök helye azonosítható. Ez pedig különösen fontos akkor, amikor a valóságban mindennek csupán csak a romjai találhatóak. (*A Somogyi-könyvtár kiadványai 20, 1977.*)

*

Péter László *Ady nálunk* című könyvében közzéteszi mindazt, amit a költő valaha is írt e vidékről, e táj szellemi, politikai életéről, számba veszi azokat a dokumentumokat is, amelyeket a megyében élő kortársak hagytak hátra Adyval kapcsolatban.

Ady karpárbanjának hírével — érdekesítő módon — indul az időrend szerint elrendezett kötetben az Ady-emlékek közlése. Egy véres kimenetelű párbaj miatt került ugyanis először közvetlen ismeretségbe Szegeddel az ötnapos államfogházra ítélt ifjú író. Ezt követően, egy hírlapi csatározás után írta: „A múltkoriban is beszélgettünk Szegedről. Akkor győzött meg bennünket egy igen előkelő agyvelejű jeles ember, hogy Szeged szúrshaga nem eltávolíthatatlan, csak okos legyen a par-fümözés.”

A látszólag jelentéktelen megállapítás országos viszonylatok között találja csak igazi értékét, amelyeket éppen Ady volt képes felvillantani. E cikkében is a demok-

ratikus haladás normatív tényezőjeként szabja meg Szeged helyét: „Nem tettük mi Szeged elébe azokat a városokat, amelyekben mi ma több és lüktetőbb életet, erősebb kulturális vágyódást s merészebb lépéseket látunk. (...) Hiszen jóformán még maga a magyar fajta sem tett le minden egzáment, mely kultúrképességét igazolja. Először a magyar társadalomnak, mely nincs, kell megszületnie, s le kell számolnia azzal a fél Ázsiával, amit magunkkal hoztunk, s még mindig őrzünk.”

Péter László más dokumentumok mellett közli Domokos Lászlónak, a Szegedi Napló munkatársának az első Ady-kötetről írott kritikáját, és Baranyai Zoltánnak, a Szeged és Vidékében megjelent lelkes méltatását a *Vér és arany* kötetéről. A tömör, ugyanakkor jól eligazító kommentárok írója ezzel is érzékelteti, hogy a nietzschei individualista filozófia búvkörében verselő Ady kedvezőbb fogadtatásra talált a „szürszagú” Szeged értelmisége részéről, mint a társadalmi haladás kérdését felesztető, metsző hangú publicista. A Dugonics Társaság felolvasó ülésén először 1905-ben szereplő Adyt, „a modern szellem e derék, nagyra hivatott képviselőjét” ezért „éljenezte és tapsolta” a hallgatóság, ahogy arról a Szeged és Vidéke tudósít.

A megye északnyugati részén fekvő, Péter László elmés címlapjáról sajnálatos módon hiányzó Pusztaszer nemcsak az *Új versekben* jelenik meg Adynál. Újságíróként is a feudális világ megcsontosodott konvencióit támadja benne, s ugyancsak éles gúnnyal emlékezik meg a Boszorkány-szigetre tervezett emlékoszlop körüli civódásokról. Olvashatjuk a Szegeden bebörtönzött Kun Béla és a román szocialista agitátor, Goga Octavian Adyról, Adyhoz szóló sorait, szerepel a relikviák között a szegedi Ivánkovics Imrének írt levelezőlap — a rövid, barátságosan tartózkodó szöveg és fénykép —, melyet Ady küldött a verseit megzenésítő műkedvelő muzsikusnak. A „Rohanunk a forradalomba” című versre a vásárhelyi „Köztársaság” szerkesztői rezonáltak, a másodközlésben megjelenő versen a szegedi királyi ügyészség akadt meg.

A Nagy György szerkesztette újság és a másodközlés (!) nyomán fenyegető pör viszont már Adyt kényszerítette arra, hogy a kesztyűt fölvéve kifejtse nézeteit a köztársaság és a politika kérdéseiről.

Tömörkényről viszont, aki „annyira szegedi, hogy az már szinte bosszantja az embert”, személyes vakvágásai ellenére is azt állítja, hogy „ő is az én emberem és tanúm”. Péter László az Ady és Tömörkény között kialakult fonák helyzettel kapcsolatban is magyarázattal szolgál. Éppúgy, mint ahogy Ady és Móra esetében írásaik egymás mellé vágásával szemlélteti, kommentálja a kettejük közötti súrlódások okát, természetét.

Izgalmasak a kötetnek azok a dokumentumai, kommentárjai, amelyek Ady és Juhász Gyula kapcsolatára vonatkoznak. Itt sajnálhatja talán leginkább az olvasó, hogy Péter László filológusi szerénysége jobbra csupán a szöveggyűjtemény-jelleget hagyta érvényesülni, s nem adott bővebb teret olyan irányú képességeinek, amit például a fiatal József Attila egyik Adyt idéző Juhász-motívuma kapcsán mutat meg: a költői életművekben meglevő, rokon eredetű erővonalak felvázolásának. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy ezt a meglepetésekkel teli, izgalmas munkát tudatosan hagyta a szellemi élvezeteket kedvelő olvasóra.

Péter László könyve részletes, fáradságos filológiai felmérésen alapuló összefoglalása, kötetbe rendezése mindazon emlékeknek, melyek tükrében Adynak Csongrád megyével kialakított kapcsolatai láthatók. E kapcsolatok feltárása és közzététele nem annyira Ady, mint inkább a megye irodalomtörténeti képét árnyalja, gazdagítja. (*A Somogyi-könyvtár kiadványai* 21, 1977.)

TÉGLÁSY IMRE